

Kovács Ágnes

Az irodalom mint referencia

Márai Sándor Szindbád hazamegy és Esterházy Péter Esti című regényében

A Márai-regényt vizsgálva az irodalomtörténet-írás javarészt arra kereste a választ, milyen módon érhető tetten a szövegben a szerző szándéka, miszerint regényével kedves írójának, a mestereként tisztelt Krúdy Gyulának állít emléket. Mint ismert, a kutatások középpontjában a többi között az állt, milyen szövegekkel mutat intertextuális kapcsolatot a Szindbád-regény, vajon pastiche-ról, stílusimitációról, hódolatról, vagy inkább egyfajta paródiáról, ironikus írásról van-e szó. Márai Krúdy-képét megismerhetjük, ha elolvassuk a *Szindbád hazamegy* című regényt, vallják. Már az első kritikusok egyike, Sőtér István is arról beszél a Nyugat hasábjain, hogy az írás: „kalandos szellemidézés... egy valódi Krúdy-tanulmány”.¹ Szegedy-Maszák Mihály „krúdys regényírásmódba burkolt önértelmezést” említ a könyvvel kapcsolatban, szerinte az egyik legfontosabb Krúdy-intertextus a zeneiség és a lírai elemek a szövegtestben. Rámutat arra is, hogy a könyv „kettős tükör”-ként² is értelmezhető, hiszen a hajtós inkább Krúdy, mintsem Szindbád alakját idézi fel, és ez az aktus személyes távlatú, hiszen a kész elemeket Márai saját értékei alapján rendezzi újjá.

Rónay László a Krúdy-stílus ellensúlyozására szolgáló beépített Máraimonológokat és esszéket emeli ki, amelyek például az emberi élet eszményéről és az írói morál maximájáról elmélkednek.³

---

1 Sőtér István, *Szindbád hazamegy: Márai Sándor regénye*, Nyugat, 1941/3.

2 Szegedy-Maszák Mihály, *Márai Sándor*, Bp., 1991.

Lőrinczy Huba a szüzsé, a hangnem, a modalitás diadaláról ír a Márai-regénnyel kapcsolatban, és állítja, hogy a szöveg legkevésbé sem életrajzi karakterű, valamiféle hiteles biográfiai adalék, hanem a faktumokat is költészetté párló, szuggesztív, epikus fikció,⁴ amely teremti is, nem csupán felidézi Krúdyt és világát.

Szigeti Lajos Sándor az általa palimpszeszt jellegűnek tartott regényről szólva kapcsolatba hozza Márai Szindbád-képét az *Esti Kornéllal*. Szerinte Márai Szindbád-regénye legalább annyira az irodalom irodalma, mint Kosztolányi *Esti Kornélja*. Hangsúlyozza, hogy már Krúdy Szindbád-novellái is a fikció és a valóság szembenállásáról beszéltek, azaz esetében a referencialitás érvényesül, tehát míg az *Esti Kornél* tekintetében nincs kit (mit) ráértenünk a jelölőre – mert ő Kosztolányi hőse –, addig Szindbád már eleve *Az Ezeregyéjszaka meséiből* csöppen a magyar irodalomba. „Ahogyan Kosztolányi Esti Kornélja esetében a költőt halálakor búcsúztató barátai, író társai teremtették meg az egymásra olvasást, úgy Krúdy esetében ugyanezt Márai Sándor regénye jelenti, azaz az írói élmények szerveződnek szövegekké, s így lesznek képzeletbelivé, a fikció tehát megelőlegezi a képzeletbelit azzal, hogy megvalósítja azt.”⁵ Szigeti Lajos Sándor cikke 2003-ban jelent meg, így szerzője a Kosztolányi-rájátszásra példaként sem említhette még Esterházy *Esti*-szövegét. A kötet megjelenése utáni olvasóként már megtehetjük, hogy ha Márai regényét olvasva, Szigetivel szólva „ráérthetjük a jelölőre” Krúdy és *Az Ezeregyéjszaka* hőseit is, úgy érthetjük rá Esterházy *Esti* című regényét olvasva annak jelölőjére Kosztolányi Esti Kornélját. Írásomban arra keresem a választ, miként folytat párbeszédet e két könyv az élő irodalmi hagyománnyal, és hogyan vall e két szöveg az irodalomról, irodalmiságról, az írói szerepről, az írásaktus bonyolultságáról.

Márai és Esterházy is több regényében alkalmaz olyan szereplőket, akik más irodalmi művek hőseiként, számos konnotációval hálózják be a szöveget. Elég csak Máraínál Casanovára vagy Ulyssesre, Esterházynál K.-ra, Ménard-ra és másokra gondolnunk. Márai regényének címében is szerepelteti Krúdy és *Az Ezeregyéjszaka meséinek* hőseit, Szindbádot, akiről már az első mondatból megtudjuk, hogy *hajós, író és úriember*, megelőzve minden

---

3 Rónay László, *Társunk az irodalom*, Bp., Szépirodalmi, 1990.

4 Lőrinczy Huba, *Így írtál te: Hódolat, imitáció vallomás és paródia: Szindbád hazamegy = „... személyiségnek lenni a legtöbb...”*: Márai-tanulmányok, Szombathely, Savaria University Press, 1993, 176.

5 Szigeti Lajos Sándor, *Pastiche és palimpszeszt: Szindbád otthonossága*, Új Horizont, (31), 2003/5.

más tulajdonságát, külső ismertetőjegyeit, továbbá azt is, hogy a hős fiatalabb éveiben szeretett ez álnév mögött rejtőzködni. Márai nem álcáz, saját monogramjával ajánlásában erre mutat rá, ő M. S., aki K. Gy. emlékének adózik ezzel a kötettel. Szerzője minden rejtettséget eleve megszüntet. Ahogy látjuk, egyfajta metaregényt olvashatunk, regényt a regényről, irodalmat az irodalomról.

Balassa Péter *A kontempláció mint kaland* című tanulmányában jó néhány irodalmi példát hoz arra, hogy egy szerző hogyan írja újra az irodalmi hagyományból már ismert hősök történeteit. Olyan műveket is felsorol, amelyek szerinte a szerző önidézéseként olvastatják magukat. A *Szindbád hazamegy* című regény mellett természetesen Kosztolányi Estijét is példaként említi, Esterházy esetében pedig a *Csáth Géza fantasztikus élete* című írást és az Ottlik-regényt másoló grafikát. A *valóság és fikció* együttállását *élet és irodalom* fogalmával írja le. A Márai-könyv igazi referenciájaként pedig *magát az irodalmat* jelöli meg. Balassa tanulmánya szerint Márai azt a kérdést is felteszi a Szindbáddal, hogy vajon melyek a nagyregény, a nagyepika lehetőségei tulajdonképpen, a történet nélküli metatörténet összekapcsoló vezérmotívumául pedig a kontemplációt jelöli meg kalandként. Balassa úgy véli, hogy „... a *Szindbád hazamegy* irodalom az irodalomról, amely tele van irodalmi legendákkal, utalásokkal, valóságos és alig ismert irodalmárok figuráival, másból sem áll, mint a nagy idézetben belüli részidézeteiből, regényesített, nem szó szerinti változatban.”⁶

Az irodalomtörténet-írás felteszi a kérdést, hogy vajon miért éppen Krúdyval folytat párbeszédet Márai, hiszen az író megtehetette volna ugyanezt például Kosztolányi-szövegekkel is. Fried István Márai Sándor Kosztolányi-képéről írt tanulmányában kiemeli, hogy Márai „írásai (...) kimondatlanul is arra irányulnak, hogy Máraiban Kosztolányi »utódját«, folytatóját, hagyományának örökösét lássák, annak ellenére, hogy Márai állandóan azt sugallja, hogy a 20. századnak mások mellett Krúdy Gyula a jellegadó szerzője...”⁷ A tanulmány részletesen kitér Márai Kosztolányiról írt szövegeinek elemzésére, és arra a következtetésre jut, hogy a Márai-féle Kosztolányi-kép az a századfordulós művészképzet, dandyalak, akinek lé-

6 Balassa Péter, *A kontempláció mint kaland: Márai Sándor Szindbád hazamegy című könyvéről*, Új Írás, 1990/5., 93–100.

7 Fried István, *Folyamatosság és megszakítottság: Márai Sándor Kosztolányi-képéről* = F. I., *Siker és félreértés között: Márai Sándor korszakok határán*, Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2007, 54–55.

nyege a *külső megjelenés révén művekbe fordított személyiség*. Író-személyiség tehát, aki íróilag játssza azt a szerepet, amelyet a művek követelnek tőle, hogy szerep és mű egybeolvashassék. Fried István a *Márai Sándor Krúdy-naplója* című tanulmányában kifejti, hogy: „valószínűleg feltételezhető, hogy a Krúdy-mű nem pusztán irodalmi példaként jelenik meg Márai előtt, hanem a modernség egy változatának lezáródásaként, ahonnan elvezet(het) az irodalom útja”.⁸ Márai Krúdyt választotta, Esterházy pedig jóval később Kosztolányit, hiszen a magyar irodalmi posztmodernség megkezdetekben – elődöt keresve – éppen Kosztolányi felől (különös tekintettel az *Esti Kornél*-novellákra) olvastatta magát. Elképzelhető az az értelmezés, hogy míg Márai azt kereste, vajon hogyan vezet el az irodalom útja a modernség epikájától, addig Esterházy is az elágazást keresi, de az ő kiindulópontja meg látszólag a magyar irodalmi posztmodernség lehetne.

Esterházy Péter *Esti* című regénye tökéletes példája ennek a játéknak, a *külső megjelenés révén művekbe fordított személyiség* rajzát úgy valósítja meg, hogy az elbeszélő hangján bizonyos helyeket álcázva, máshol az *elbeszélő én*-nel azonosulva saját énjét elrejti, ugyanakkor fel is fedi. Így lesz Esti Kornélból négygyermekes családapa, aki már a 70-es években Esterházy-novellákat ír, díjakat vesz át, Mátyás királyra hasonlít, és természetesen napjainkban 60 éves.

A *Szindbád hazamegy* a számos egykor élt vagy kortárs író, költő, lapszerkesztő és dilettáns megéneklése közben Kosztolányi alakját is megjeleníti. *Alakját*, hangsúlyozom, hiszen a költő „zöldes-kancsi szemekkel, állandóan valamilyen delejes révületben, ópiumos elragadtatásban szemléli a kávéházat”. (*Szindbád hazamegy*, 61.) Márai Kosztolányija színes horgolt nyakkendőben rója a sorokat zöld tintával a kávéházi asztalnál. Nehéz eldönteni, vajon a Krúdy-stílust, a Kosztolányi-jelenséget vagy a Kosztolányi köré vont legendát láttatja-e ebben az ironikus fénytörésben Márai. Vélhetően leginkább ez utóbbit. De ehhez hasonlatosan mutatja az egész Nyugat-nemzedéket, amelyet füstös és nyugtalan Panteonként, különös, izgatott Olümposzként láttat, páholyában azokkal a szerzőkkel, akiknek a napi cigarettadagja és vacsorapénze jelentette a legnagyobb gondot. Megengedően azért hozzáfűzi, hogy mindeközben mindnyájan mégiscsak a Szent Magyarország építésén fáradoztak. Szomorú és szellemes tabló a századforduló irodalmi életéről.

---

8 Uő, *Márai Sándor Krúdy-naplója*, <http://www.forrasfolyoirat.hu/0204/fried.html>.

És mindemellett izgalmas szerepcseré ez: a hős, a „szövegből-szótt Szindbád” valóságos és fiktív történeteket mesél kortárs és egykor élt írókról, akiket sok esetben úgy fest le, ahogyan az olvasóközönség látni kívánja őket. A messzi keletről érkezett regényhős tehát testet ölt a XX. század Budapestjén, és szemügyre veszi a magyar irodalmi életet. Szindbád alakja elvegyül a költők között, fikció és valóság egybefonódik. Szindbád elsődleges referenciája *Az Ezeregyéjszaka meséi* és a novellák történetanyaga, de másodlagos vonatkoztatásként Krúdy Gyula élete. A regény szereplőivel is pontosan ez a helyzet: hordozzák saját sorsukat és azt a legendát, amelyet a befogadó közönség szótt saját élettörténetük és figuráik sorsából.

„Nem a regényes történet érdekelt, hanem a regényes jellem”, írja a *Vendéjáték Bolzanóban* ajánlásában Márai. És így cselekedett Esterházy Péter az *Estiben*, Kosztolányitól kölcsönözve figurát, címszereplővé téve Esti Kornélt, akinek a nevét a borítón stílszerűen nagyobb betűvel szedette, mint a magáét. Hiába keressük a jól ismert *Esti Kornél*-történeteket, csak nehezen és nyomokban ismerhetünk rájuk. Esterházy hangsúlyozza is, hogy Esti „szavakból szótt férfiú”⁹, és nem az az Esti, akit olyan jól ismerhet az olvasó a Kosztolányi-novellákból.

Márai ezzel szemben egyértelműen azonosítható figurát¹⁰ mutat az olvasónak – lásd Szindbád: hajós, író, úriember – még akkor is, ha ez az egész csupán álca-játék. Esti viszont hol kutya, máskor apa, fiú vagy „nagyseggű szeplőscombú bölcsészlány”. „Estibe nem érdemes belebonyolódunk, mert hát ő éppenséggel eleve a lehetségesnek van föltételezve, maszknak, ürességnek, bárminek, Jedermannak...” (177.) Esterházy, miközben szövi Esti „történetét”, kommentálja is az alkotás, az írás folyamatát. Nem véletlen az a sok játék az *élet* szó körül, minden töredék végén szerepel, hogy ez volt Esti élete. Mi is? Valami orbitális fikció, lehetetlen, valóságtól elrugaszkodott történés, egyszóval a Balassa-oppozícióra utalva, nem *élet* csak *irodalom*. „Az élete, az élete leírása, az elképzelt élete és annak a leírása – és mindennek a kézenfekvő egybegabalyodása az élete.” (267.) Az írásaktust is folyamatosan tematizálja az elbeszélő: „Mit takar el egy mondat, amikor ép-

9 Esterházy Péter, *Esti*, Bp., Magvető, 2010, 173. (A tanulmány szövegében zárójelben megadott oldalszámok erre a kötetre vonatkoznak.)

10 Lőrinczy Huba említett tanulmányában idéz egy Márai-szöveghelyet, ahol az elbeszélő így vall Szindbádról: „... ködszerű alakzattá változott, mint a szellemidézők ülésein a médium szájából előpárolgó ködalak, melynek van keze, és mégsem egészen ember, van hangja, s mégsem szól tökéletesen emberi hangon” (118.), Lőrinczy Huba, *i. m.*, 176.

pen fölfed, vagyis leír? Én szoktam ilyesmin gondolkodni, mert avval telik az életem, hogy mindemből mondatot csinállok.” (292.)

Szindbád legfontosabb bölcsessége Márainál így hangzik: „... az *élet* eliramlik.” (*Szindbád hazamegy*, 155.) Különös egybecsengés tehát, hogy mindkét szereplő ugyan hangsúlyozza saját fiktivitását, az élés, a megélés, az élet fontossága mellett érvel, még akkor is, ha *élete csupán irodalom*.

„Egy irodalmi életműre Márai az irodalmi életmű kontextusának rekonstruálását sugalló regénnyel reagált – vallja Szigeti –, valójában tematizálta a Krúdy-regényvilágot.”¹¹ Nem így cselekedett Esterházy, aki „*bizonyos értelemben*” intencionálta ugyanezt. Bár a két szöveg, a *Szindbád hazamegy* és az *Esti* is végső soron arra keresi a választ, hogy mi a költő most, és mindkettő meglehetősen ironikusan vall a kérdésről.

Márai Szindbádja így jellemzi az írók szerepvállalását: „Volt idő, gondolta Szindbád, mikor minden író szíve mélyén Vörösmartyra szeretett volna hasonlítani, aki igazi úr volt, magyar és őrült, nemes és komor, ahogy kell és illik a világ szennyes akaratával szemben; ... szívében a haza minden fájaldalmával... szemközt a Balatonnal... hűlő ajakkal A vén cigány esküügéit skandálva...” Vagy máshol: „...az író, kinek legnemesebb érzésekre és a legfőbb igazságokra kell nevelni nemzetét, mindig csak a végső dolgokról beszélhet: az őszről, vagy a becsületről, vagy az emberi végzetről, vagy a nőkről...”¹² (32.) Ede, az irodalmi főpincér szerint az irodalomnak akkor lett vége, amikor meghalt Osvát. (11.) Ede pesszimista kijelentése arra is utalhat, hogy mennyire ironikusan szemléli azt az olvasói magatartást, amely a Nyugat nemzedékei után nem tudja, vajon hogyan is gondolkodjon, és főleg beszéljen az újfajta irodalomról.

Az öregedő Szindbádot élete utolsó napjaiban is valami erős vágy hajtja az írás felé: „Nem segít semmi... végül mégiscsak írni kell valamit.” (8.) És mit ír a hajós a vendéglőben a Magyar Szabadság szerkesztőjének? Egy tárcanovellát pünkösdre. Az írást magát nem ismerhetjük meg, sokkal inkább az írás folyamatát, és az ihletről egy hosszú elmélkedést. Szindbád a regény kétharmadánál tehát mégiscsak nekiveselkedik az írásnak, és megválaszolja, miért is ír valójában: „Írt, mert...” bevezetésű mondataiból egy közel negyven oldalas szövegrész születik. A pünkösdre készült novelláról megcsupán annyit tudunk meg, hogy a szerkesztőségben úgy értékeli majd: ez

---

11 Szigeti Lajos Sándor, *i. m.*

12 Márai Sándor, *Szindbád hazamegy*, Bp., Helikon, 2006.

egy olyan történet „... amelyben négy hasábon át nem történik semmi, csak az, hogy egy ember megeszik egy halat! ...” (116.)

Vajon a szerkesztői közönyről, a történetre éhes befogadói értetlenségről vagy a paradigmaváltást követő, még el nem sajátított olvasástechnikák hiányáról beszél Márai könyve?

Esterházy novellafüzérében is van egy hasonló történet: Esti a 70-es években ír egy novellát, és a szerkesztő azt mondja neki: „... nekünk tökös novella kell, nem ez a szóbuzera”. (*Esti*, 263.) Vagy máshol: „Esti Kornél-nak nekiszzegezték (sic!), egy fiatalember, a kérdést, miért ír. Talán nem derül ki az írásaimból?, válaszolta csak úgy. Hetekkel később kapott egy levelet, ennyi állt benne: Nem.” (361.)

Márai elbeszélője tájékoztat arról is, hogy Szindbád maga úgy viselkedik, mint regényhőse, *Felvéghy úr*, akiről az olvasó sejteni véli, hogy nevéből adódóan a Krúdy-hős Alvinczi alakmása lehet. Itt egyértelműen metaleptikus határsértés történik, hiszen a szerző Márai egyik regényhősét, Szindbádot teszi meg szerzőnek, és Krúdy egy másik regényéből ismert hőse, Alvinczi alakmása, Felvéghy válik a hősből avanszált szerző, Szindbád egy művének figurájává. A regény Szindbád műveként tárja elének az *Álmoskönyvet* is, fanyar humorral állapítva meg róla, hogy egyedül ez a mű tette íróját híressé hazájában. Ezek az intertextuális nyomok arra engednek következtetni, hogy Szindbád azonosítható kitalálójával, a regényhős szerzővé válik, a szerző-hős síkjai eltolódnak egymáson.

Esterházy regényében is feltárul a *narráció önmagára kérdező aktusa*. Hogyan léphet kapcsolatba az irodalom, az élő irodalmi hagyománnyal? „Esti Kornél gondolkodásának homlokterében régebben végül is az irodalom állt. Hogy mi is az meg hogyan fontos.” (*Esti*, 246.) És hogy egy szó, meg egy karéj kenyér az ugyanaz. (264.) Magabiztosan állítja: „Leírok egy szót, és megváltozik a világ.” (265.) Ezek és az ehhez hasonló fennkölt kijelentések Esti szerint aktualitásukat és hitelüket veszítették a harmadik évezredben. A szándékolt én-elrejtésről Esterházy úgy vélekedik, hogy a fikció meg a valóság, az élet és az irodalom elkülönítésének lehetetlensége okán, ezzel már lehet, hogy nem is igazán érdemes foglalkozni: „Merthogy ő, Esti, már nem bírja az irodalmat meg az életét különszálaszni. Részint mert így, ebben telnek konkrétan a napjai, magyarán az írásztalnál, részint meg mert az életét az épp csinálendő irodalom, irodalma anyagának tekinti, amit ugyan

úriember nem tesz, de hát vagy-vagy.” (350.) A szó teremtő ereje által az *élet* maga mégiscsak az *irodalom* anyagává válik.

Esterházy úgy kezdi a regényét, hogy szó szerint idézi Kosztolányi *Esti Kornél* novellafüzére első fejezetének egy mondatát: „Egy fiatalember ment a sötét utcán, feltűrt gallérral.” Aztán ismerős módon kiderül, hogy ez a feltűrt gallérú fiatalember a regényhős. Ezeket a mondatokat Kosztolányi novellájának elbeszélője és szereplője mondja abban a dialógusban, amelyben a regényírás elméleti kérdéseiről esik szó Esti és történetírója között. Esti biztosítékot kér arra, hogy történetének elbeszélője nem csirizeli össze történetét holmi bárgyú mesével, és azt kéri, maradjon minden annak, ami egy költőhöz illik: töredéknek.¹³ Esterházy Estije azonban távolról sem ismerős, bár kérdéses, hogy az irodalomban egy kicsit is jártas olvasó számára egy Esti nevet viselő szereplő lehet-e egyáltalán ilyen. Koncz Tamás egy kritikájában a szövegről azt mondja: „... egy folyamatosan újrakonstruált regénykollázs, melyben Esti neme, kora és rangja éppoly bizonytalan, mint a személyes hordalékaitól megfosztott Én.”¹⁴ „Senki sem azt írja, ami, hanem azt, ami szeretne lenni” (9.) – írja Esterházy, de azért ez az Esti – kitálójának alakjegyeit is magán hordva – jókedvűen futballozik, valamikor megírt regényeit említi, kortárs és rég elhunyt írókkal barátkozik, matematikai hasonlatokkal érvel, általában hatvanéves, és az íróasztalához kötözve naphosszat bámulja a Dunát, nézdegél, pacalt és jó zsíros szalonnás tojást eszik, desszertben orosz krémtortát, Gödelt és Goethét idéz, négy gyereke van, felolvasásokra jár, hosszú és ősz hajával hasonlít Mátyás királyra és az utóbbi időben jelentős tekintélyt is növesztett a dereka köré. A szándékolt rájátszás lehetőséget ad az *Esterházy Péter-kép* olvasására is.

Az olvasó szórakoztató és ismerősnek tűnő terepre tévedt, de nem a Kosztolányiéra, sokkal inkább az Esterházy-szövegvilág intertextusaiból szóttre. Esterházy bolgár kalauza a Kosztolányi-féle megértés, félreértés témájával ellentétben egy áterotizált szöveghellyé módosul. A kalauz helyébe az olasz idegenvezető Giovanna áll, akivel minden magyarázkodást nélkülözve, nyelvi korlátokat áthágva, hát finoman szólva, lehetne egy liezonja Estinek. (367.) Esterházy kijelenti, hogy a regény *én*-je csupán *bizonyos értelem*ben Esti Kornél. Márai is ezt teszi, csak az ő prózaesztétikája szerint a szöveg máshogy leplezi le saját műviségét. Nála is megjelenik az egyértelmű

---

13 Kosztolányi Dezső, *Esti Kornél*, Bp., Szépirodalmi, 1966, 21.

14 Koncz Tamás, *Esterházy Péter: Esti*, Kortárs (54), 2010/7–8., 178–180.

kijelentés, és az ajánlás is ezt a célt szolgálja: én, M. S. K. GY. életéről írok. Mindezen túl az intertextuális játékok és a finom irónia engedi láttatni, de *valóban* engedi láttatni a Márai-figurát a kétszeres (Krúdy és Szindbád) maszk mögött. Koncz Tamás kritikájában olyan bábszínházhoz hasonlítja Esterházy regényét, ahol a játékos minden alkalommal kihajol a paraván mögül, hogy „én valójában nem a kutya, hanem E. P. hatvanéves színész vagyok, és bármikor elővehetek egy másik bábót...” Esterházy – vállalva a paraván mögül szólást – önreflektív ironikus beszédmóddal így szól saját könyvéről: „... nem mondom, hogy modern, mert evvel mintha azt mondanám, nem posztmodern.” (209.) Vagy máshol: „Mondhatom, engem az intertextualitás sohasem érdekelt különösen, mert ez nem érdeklődés kérdése, a könyvek mindig könyvek közt vannak, s ha valamely könyv nagyon előreszalad, és ennél fogva a szokásosnál is magányosabb, mint ahogy ez a Quijote esetében a helyzet, akkor az megteremti önmagából az intertextualitást. Nincs az a posztmodern kélgyó, mely »jobban« önnön farkába harapna, mint a Quijote.” (151.) Az Esterházy-szöveg legizgalmasabb, akár mise-en-abyme-ként is olvasható fejezete a Második, amely *Esti Kornél tökéletes élete, avagy Pierre Ménard, a magyar Don Quijote szerzője* címet viseli. Ebben „... Pierre Ménard valódi neve Esti Kornél volt (és Esti Kornélé Pierre Ménard)”. (145.) A Borges-hősbe olvasható Kosztolányi-hős, aki még néha Esterházy Péter arcélét is kirajzolja, tökéletes emblémája annak a problémának, amelyről a regény beszél.

A quijoteizmus fogalma Márainál a magyar nép sajátosságait hordozza inkább, a szerző a siheder magyarokat hasonlítja a spanyol lovagregény hőséhez. Szindbád szerint „minden magyar olyan, mint Don Quijote, legszívesebben lándzsával rontana szélmalomoknak, hadar és falba veri fejét igaz, ok nélkül, mert nem bír idegzetével”. (*Szindbád hazamegy*, 99.) Esterházy a fikció fontosságát hangsúlyozva, a központosásból is tréfát űz: a pontosvesszővel kapcsolatban megállapítja: „a pontosvessző posztmodern jel... mindent az *ügynevezett* fikciójába helyez”. (*Esti*, 360.) A regény Koncz Tamás szerint „nagyon távolságtartó könyv, amelynek konkrétan nem is Estire, csak egy maszkra van szüksége az elbeszélés biztonságához”.¹⁵ Akár Márai esetében, akinek ugyanehhez Szindbádra volt szüksége.

Különös módon sem Szindbád, sem Esti nem dolgozik semmiféle nagy művön. Csak mondogatják, hogy írok, hogy írnak, aztán meg valójában

---

15 Uo.

csak beszélnek az irodalomról. Esti Kornél egyébként Kosztolányinál is inkább fecseg, beszél, történeteket ad elő másoknak, mintsem ír vagy írna. Esterházyé sem alkot éppenséggel semmit négyszázöt oldalon keresztül.

Mindkét regény – minden más mellett – végső soron arra vállalkozik, hogy kísérletet tegyen a nehéz kérdés megválaszolására, hogy *mi is az irodalom*. Balassa Péter szerint azt mondja Márai könyve, hogy az irodalom „... részben írók (és szövegeik) mint regényalakok sorozata, élő hagyomány, részben pedig folytonosan ismétlődő mesemondás, amely fontosabb magánál a mesénél: nem sztori, hanem maga az emlékezés és a folytatás az, ami hagyományozódik, illetve ami egységet, kapcsolatot teremt az emberek között”.¹⁶ E folytatás, hagyományozódás példája, hogy Esterházy regényében meg maga Márai Sándor válik szereplővé, a többi mellett *A végesség nagy esélye* című szövegrészben például ezt olvashatjuk: „Márai szokása szerint saját magát sajnálta nagy lelki erővel: Ebben az országban nincs semmi, csak félreértés. Ugyan, Marcsi, veregette meg Esti Márai hátát (aki a saját osztályától, a keresztény úri középtől eltekintve ezt a kettőt utálta a legjobban, a Marcsit meg a hátbahaverkodást), most mondom, hogy mi minden van.” (39.) És aztán nagy ívűen beszámol az elbeszélő-Esti Márainak arról, hogy ebben az országban bizony még a napfogyatkozásnak is van fővédnöke.

---

16 Balassa, *i. m.*